

ÉVFORDULÓK—MEGEMLÉKEZÉSEK

ZSIRAI MIKLÓS

SIMONYI ZSIGMOND EMLÉKEZETE

Előadás a Nyelv- és Irodalomtudományi Osztály 1953. április 20-án — Simonyi Zsigmond születésének 100. évfordulója alkalmából — tartott felolvasó ülésén

Érthetően súlyos zavarba eshetett az a magyar, aki 100 évvel ezelőtt, Simonyi Zsigmond születése táján arra az itt is, ott is szorongó balsejtelmekkel felvetett efféle kérdésre próbált választ adni: milyennek is várható a magyarság jövője, különösen pedig a magyar nyelv sorsának alakulása? — A szabadságharc leverését követő elnyomás magyar áldozata egyéni vérmérsékletétől, ítélőképességétől, történelmi tájékozottságától függő helyzetképet adott. Akadt bizony borúlátó, aki HERDER sötét jóslatának közeli beteljesedésétől félt, de szépszámban voltak olyanok is, akik a tapasztalatokra hivatkozva hittek a nép ellenálló erejében, akik egyre szilárdabb meggyőződéssel hirdették, hogy a nép ismét meg fogja védeni az ősök drága örökségét, az anyanyelvet, hogy ez a nép megint kitermel magából tanítókat, vezetőket, akik a reformáció-korabeli prédikátorok, a kigúnyolt SAJNOVICsok és GYARMATHIK, szerencsétlen sorsú RÉVAIK és REGULYK nyomába lépve teljesítik hazafias kötelességüket: tanulmányozzák, gondozzák, fejlesztik a nyelvet s ezzel egyengetik a művelődés és fejlődés útját.

Ma már tudjuk, milyen gyorsan beigazolódott ez a vakmerőnek tetsző önbizalom: HUNFALVY PÁL meggyőző érvei és céltudatosan buzdító fáradozásai felrázták a zsibbatag kedélyeket, úgy, hogy az „Új Magyar Múzeum“ már 1851-ben joggal hirdetheti: „Élünk s akarunk élni, de annál nagyobb kötelességünk is dolgozni, hogy az életre való jogunk senki által kétségbe ne vonathassék.“ — A nemzet előtt álló nagy feladatok sorában első helyen említi HUNFALVY a nyelv védelmét, a műveltség terjesztését, a tudományok és művészetek fejlesztését. A felrázás és építő toborzás e szakaszán ő maga járt elül jó példával: előadásokat tartott, nyelvtudományi fejtegetéseket írt, magyar nyelvtudományi munkatervet dolgozott ki, szervezetbe próbálta tömöríteni az együttműködésre vállalkozó híveket, majd amikor sikerült az érdeklődést fölkeltenie, 1856-ban „Magyar Nyelvészet“ címen folyóiratot indított. Nemcsak szerkesztette ezt az első magyar nyelvészeti folyóiratot, hanem egy darabig a cikkek többsége is az ő tollából került ki. A legváltozatosabb kérdéseket tárgyaló tanulmányok: általános nyelvészeti, leíró nyelvtani, összehasonlító-történeti, nyelvpedagógiai fejtegetések, nyelvjárási ismerte-

tések, tájszó-közlemények alatt csakhamar új nevek is kezdtek feltűnedezni, mint Riedl Szende, Fábíán István, Torkos Sándor, Lugossy József, Budenz József, Szilády Áron, Finály Henrik, Ponory-Tewrewk Emil, stb., bizonyítékául a szerkesztő toborzó ügyességének és a mozgalom fokozatos népszerűsödésének. A lényegileg magánvállalkozásnak tekintendő „Magyar Nyelvészet“-et 1862-ben az Akadémia Nyelvtudományi Bizottsága kiadásában megjelenő „Nyelvtudományi Közlemények“ váltotta fel. A magyar nyelv tudományos vizsgálatának jövője ezzel biztosítottnak is látszott, kivált amikor a lelkes, de részben műkedvelő munkatársakhoz évről-évre növekvő tekintéllyel csatlakozott a virágzó németországi összehasonlító-történeti iskola módszerében tökéletes jártasságú Budenz József is.

Csak 10 évvel a „Nyelvtudományi Közlemények“ megindulása után, a szigorúan tudományos föladatok mellett került sor az eleinte meglehetősen háttérbe szorult, de rövidesen egyre sürgetőbbben jelentkező gyakorlati nyelvészeti kérdések megoldására.

Ekkor már diadalmasan befejeződött Kazinczyék nagy nyelvújítása, a magyar művelődéstörténetnek ez a forradalmi lüktetésű fejezete. Üdítő sugara annak idején felpeszdtítette szellemi életünk egész vérkeringését, irodalmi nyelvünk pedig kiszabadulva a mesterkéeltség békóiból és az idegen szépségek bűvös légköréből, csodálatos virágzásnak kezdett indulni. Ám a lendületbe jött magyar nyelvújítás nem állott meg a szükséglet és lehetőség határán: lódult tovább a hebehurgya szófaragások és a nyelvünk egész rendszerét megcsúfoló hóbortos „szócsintan“ szakadéka felé. Ennél az ámokfutó szertelenségénél is rombolóbb hatást tett aztán az önkényuralom kormányzati politikája, az iskola és a hivatalok elnémetesítése, s nyomában a magyar szókincs és mondatforma rohamos megfertőzése. A kétoldalról támadó veszedelemmel szembeszálltak ugyan az írók és tudósok — azok is, akik az észszerű nyelvújítás hivei voltak —, de hamarosan kitűnt, hogy a nyelv fáját gyökerétől bimbajáig ellepő élősdieket csak jól megszervezett hadjárattal lehet kiirtani. — A tisztító munkára a Tudományos Akadémia vállalkozott: a 60-as években kétizben is pályázatot hirdetett a helyes magyarság kérdéséről, mivel azonban ez a tüneti orvosság gyengének bizonyult a járvány ellen, Szarvas Gábor szerkesztésében 1872-ben megindította a hatékonyabb gyógymódnak tetsző Magyar Nyelvőr-t.

Mit akart SZARVAS GÁBOR Nyelvőrje? „Akarjuk ott, a hol az ingadozó alapra fektetett s rögtönözve létesített nyelvújítás szabályellenes szóalkotásokat hozott forgalomba, a helyesség visszaállítását; a hol az idegen nyelvekkel való érintkezés korcs kifejezéseket természetett, a tisztaság előmozdítását; akarjuk a követelményeknek teljesen megfelelő tudományos magyar nyelvtannak összeállítását megkönnyíteni s részben elkészíteni, az által, hogy anyagot gyűjtünk s a függőben levő kérdéseket tüzetes megvitatás által tisztázzuk;

mind ezt pedig a magyar nyelv életéből merített eszközök segítségével akarjuk megvalósítani“ (Nyr. I, 1.).

Ez volt a SZARVAS GÁBOR-féle új *ortológia* tömören megfogalmazott munkarendje, s tudjuk, hogy az állhatatos erőfeszítés meg is hozta a kívánt sikert. A Nyelvőr keresztül-kasul gyomlálta a magyar köznyelvet, a tudomány, a szépirodalom, a hírlapok, az iskola, a hivatalok nyelvhasználatát és nem ismert kíméletet. Üldözte a pongyolaságot, a tudatlanságot, az idegen majmolást; üldözte érvvel — ha érdemesnek ígérkezett, elmésséggel —, ha kellett, gyilkos pellengérrrel —, ha más nem használt. A félelem, a szégyen gondosságra készítette az író, felébredt a felelősség érzése, magyar közüggé emelkedett a nyelvhelyesség kérdése.

Haláláig Szarvas volt a mozgalom lelke. Vezérnek született, vezérré avatta széleskörű műveltsége, az elvi kérdésekben megalkuvást nem ismerő eltökéltsége, megvesztegethetetlen nyelvérzéke, szívóssága, bátorsága és az ellenfelet is lenyűgöző stílusművészete.

Nem csupán az indító-vezető érdeme, hogy annakidején felismerte a helyzetet és helyesen állapította meg a taktikai tennivalókat. A küzdelem győzelemhez vezető folytatása szempontjából döntő jelentőségűnek bizonyult az is, hogy mindkét harci fővonal — egyfelől a szigorúan tudományos történeti-összehasonlító nyelvészeti, másfelől a gyakorlati nyelvművelési — egyformán az egyetemes nemzeti érdekek kielégítéséért folyt, az általános kulturális fejlődés ügyét szolgálta, s ezért itt is, ott is akadhettek megértő mozgalmi munkatársak, tehetséges tanítványok, akik jóban-rosszban a vezetők mellett állottak, dolgoztak, kifejlődtek, hogy utóbb a vezérek helyére állva a lényegileg azonos rendeltetésű két harci vonalat szerves egységbe fonják, továbbfejleszték és győzelemre segítik.

Ezen a ponton érünk el Simonyi Zsigmond nevéhez

Élete és működése, viszontagságai és eredményei hű képet adnak a korabeli Magyarország fejlődéstörténeti viszonyairól, áramlatairól, a haladó erők és a maradiság tusájáról, de szemléltetik az emberi művelődés feltartóztatathatlan emelkedését, vele együtt tudományunk lépésről-lépésre megfigyelhető előrejutását is.

*

STEINER (utóbb: SIMONYI) ZSIGMOND 1853. január 1-én született Veszprémben. Ott szerezte elemi iskolai ismereteit s a középiskola alsó tagozatát is ott végezte. Mivel a veszprémi piarista gimnázium akkoriban csak négy osztályos volt, 1867-ben Esztergomban folytatta tanulmányait. A kortársak visszaemlékezéseiből megállapíthatóan „sovány, gyöngye testalkatú, de szép piros arcú, kedves fiú volt, olyan szemérmes és szerény, mint bármely

jólnevelt leányka. Az iskolában a társai kivétel nélkül mind szerették, büszke volt rá az osztály“ (BURÁNY GERGELY: Nyr. 48, 186. l.). Kerülte a diákszórakozásokat, kirándulásokat, viszont annál nagyobb kedvvel olvasott, tanulgatott franciául, angolul. „A megtanulandó szavakat dirib-darab papírokra jegyezte. Ilyenekkel tele volt minden zsebje. Ha egyedül ment valahova, útközben ezeket húzogatta elő. Mindig tanult“ (uo.). Ezidőtájt mérnök szeretett volna lenni, de nem tudni, VI. osztálybeli kiváló magyar tanárának befolyása alatt-e, vagy a következő évben már Budapesten Szarvas Gábor iskolájában Szarvas határozott és vonzó egyéniségének hatása alatt-e, lemondott ifjúkori ábrándjáról és 1870-ben a bölesészeti karra iratkozott be. Négy évig folytatott klasszika-filológiai és magyar nyelvészeti meg irodalomtörténeti tanulmányokat, ám közben végzett kitartó munkájával nemcsak a pályára képesítő szakismeretek alapjait sikerült leraknia. Amint később „áldotta kegyes végzetét“, hogy jövője alakítását Szarvas Gábor kezébe adta, éppígy áldhatta a jó szerencsét, hogy az egyetemen tudományunk történetének talán legnagyobb nevelő tehetsége, Budenz környezetébe került. Az egykori tanítványok egybehangzóan hálás nyilatkozataiból, az eddig közzétett levelezési anyagból és mindenekfölött az eredményekből megítélhetjük, mit is köszönhet a magyar tudományosság Budenz nevelő példaadásának, hatalmas tudásának, céltudatos és magával ragadó buzgóságának, közvetlen modorának és önzetlen emberségének. — SIMONYI is élvezte ezeknek az erényeknek jótéteményét: szívvel-lélekkel belemélyedt a nyelvészeti tanulmányokba, az ismeretszerzés és terjesztés munkájába, magábaszívta a fejlődést biztosító önálló alkotás gyönyörét és az emberi szolidaritás iratlanul is kötelező parancsait, hogy ezt a fennkölt szellemet sugározza majdan a saját tanítványai felé is.

Itthoni egyetemi tanulmányait elvégezve SIMONYI 1874. őszén két évig tartó külföldi tanulmányútra indul. Az első évet a lipcsei egyetemen tölti, 1875. végén Berlinbe telepszik át, végül 1876. tavaszán Párizsba költözik, ahonét az év augusztusában tér ismét haza. — Erre az útra Budenz tanácsára vállalkozott s a szükséges világlátás, tapasztalatgyűjtés mellett az volt vele a célja, hogy megismerkedjék a nyugati egyetemek életével, kivált pedig a nyelvészeti tanulmányok új irányjaival, friss eredményeivel. Szorgalmasan hallgatta Curtius, Ritschl, Lange, Overbeck, a francia Bréal és Újfalvy Károly előadásait, bekapcsolódott Curtius nevezetes egyetemi tanulókörének munkájába és derekasan részt vett Bréal szemináriumi gyakorlatain is. Ezek a külföldi egyetemeken szerzett tapasztalatok és szakirodalmi tanulságok jelentékenyen kitágították SIMONYI látókörét és megtermékenyítették későbbi munkásságát.

Következményeiben nagyon eredményes lett a lipcsei tanulókör munkarendjével való megismerkedés. Curtius *Grammatische Gesellschaft*-ja önként jelentkező haladottabbakból állott. Simonyi ottjártakor mintegy 15 tagja volt,

akik hetenkint tartandó üléseken bemutatták a szemeszter elején választott szakkérdésről írt tanulmányukat. Az előadást vita követte, amelyen a professzor is előadta a maga bíráló észrevételeit és gondolatait. Ezek az összejövetelek, amelyeken SIMONYI is aktív részt vett, mindig ösztönző hatásúak voltak, s nem egy nevezetes klasszika-filológiai vagy általános nyelvészeti tanulmány csírájának bizonyultak. B u d e n z-hoz írt beszámoló levelében hozzá is fűzi SIMONYI: „S én úgy hiszem, ha prof. úr régi tervét valósítja és szintén összeállít ilyen önkéntes társaságot: ennek minden esetre nagy haszna volna s annival nagyobb, mert az ugor nyelvek terén sokkal több a teendő, az összeállítandó és összehasonlítandó anyag, úgy hogy véleményem szerint a legtöbb dolgot nem csak 'anregungot', hanem becses és használatos tudományos eredményt vagy legalább anyagot teremne“ (RUBINYI: NyK. 53, 279. l.). Ismeretes, hogy az önálló munkára nevelő effajta eljárás B u d e n z gyakorlatában is fontos szerepet játszott s utóbb SIMONYI „Egyetemi Magyar Nyelvtani Társaság“-ában milyen virágzóvá és gyümölcsözővé fejlődött ki.

Ennél az életrevaló pedagógiai újításnál azonban sokkal egyetemesebb jelentőségű az az elméleti tanulság, amelyet SIMONYI németországi tanulmányútján szerzett, megszívelt és munkásságában itthon is meghonosított. A német szakemberek közt éppen SIMONYI tanulmányútja idején heves harc folyt a nyelvi jelenségek értelmezése kérdésében. Abban szinte minden tárgyilagos hozzászóló egyetértett, hogy a nyelv történeti jelenség, a nyelvtudománynak tehát a régi normatív nyelvtan örökébe lépve genetikusnak kell lennie, s fő feladata „das Sein aus dem Werden zu begreifen“. Ez a tétel Bopp-ék óta nem volt újdonság Németországban sem, sőt a magyar nyelvkutatók előtt sem. A vita ezúttal arról folyt, milyen erők működése idézi elő a nyelv folytonos változását, a szakadatlan fejlődést. A beckerianusok a gondolkodás és nyelv egységét, a logika és a nyelvtan azonosságát vallották, azt hirdetve, hogy a nyelv „megnyilvánuló gondolat“, a szó hangokban testet öltött fogalom, s a szó organikus fejlődése a fogalom organikus fejlődésével egyazon folyamat, továbbá: „A mondat egy ítélet nyelvi kifejezése“.

Ezzel az Aristotelesig visszanyúló nyelvlogikai iránnyal szemben STEINTHAL és követői a beszélést lelki tevékenységnek tekintették, tehát a nyelvtudományt a pszichológiai tudományok közé sorolták, hiszen „a lélektan nyújtja a nyelvtudomány számára azokat a törvényeket és rationalis elemeket, amelyek segítségével a nyelvi jelenségek oki kapcsolatait felismerhetjük“.

Mindkét magyarázó irány túlzásba esett: a nyelvlogikai irány üres formalizmussá vált, a nyelvlelektani kutatás pedig metafizikai spekulációkba tévedt. — Az ellentétes nézetek harcából győztesként BRÜGMANN, LESKIEN, OSTHOFF úgynevezett *új-grammatikus* iskolája bontakozott ki, amely a nyelvtörténeti változások lélektani értelmezését tekintette a nyelvtudomány igazi feladatának, nyomatékosan rámutatva a hangtörvények és az analógia fontosságára. A gazdag anyagon végzett kutatások leszűrődött elvi

eredményeit 1880-ban HERMANN PAUL foglalta össze „Prinzipien der Sprachgeschichte“ című klasszikus munkájában, amely Európaszerte elterjedt s hosszú időn át a modern nyelvészeti kutatómunka népszerű vezérkönyve lett. — Az új-grammatikus iskola jelentős haladást jelentő tanaival nálunk először SIMONYI ismerkedett meg; hirdette őket előadásában, alkalmazta őket munkáiban s így jórészt neki köszönhető nyelvtudományi irodalmunk emelkedett színvonala.

Amikor SIMONYI külföldi tanulmányútjára indult, már nem megvetendő irodalmi alkotás sorakozott a háta mögött. Attól kezdve, hogy 19 éves korában a Nyelvőr első füzetében közzétette Bartzafalvi Szabó Dávid szóalkotásairól szóló dolgozatát, szaporán következtek a korszerű nyelvészeti aprómunka talpraesett termékei: nyelvművelő forgácsok, sajtó-gyomlálványok, nyelvtörténeti adalékok, könyvismertetések, tájszó-közlemények, s a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából lefordította MÜLLER MIKSA „Felolvasások a nyelvtudományról“ c. népszerű könyvét (1874.). Lipcsében sem szünetel az alkotó munka: serényen küldözgeti Szarvasnak a közlésre szánt új kéziratokat és folytatja MÜLLER MIKSA „Újabb nyelvtudományi felolvasásainak“ fordítását (az Akadémia Könyvkiadó vállalata c. sorozatban jelent meg 1876-ban), bár az otthoni elhelyezkedés és különféle nagyobb szabású tudományos tervek gondjai sem hagyják nyugton. Mesterének tett ígérete szerint Kalevalát fordít, finn közmondásokat állít össze, finnül tanul; 1875 decemberében azt írja Budenznek: „Én az idén sokkal többet foglalkozom az ugarsággal, mint tavál. Különösen dissertatiomhoz gyűjtöm most az anyagot. Tanácsa szerint az igemódok tanával foglalkozom“ (NyK. 53, 281). Egyik későbbi levelében megint visszatér a dissertatio kérdésére: „Dissertatiómat is prof. úrnak ítélőszéke elé akartam bocsájtani: első yritykseni (finn szó, jelentése 'kísérletem') az ugor nyelvészet terén, s azért talán remélhetem, hogy elnéző hangulattal fog találkozni ott, a hol impulzusát vette. Én — megvallom, nem vagyok egészen megalégedve vele, mert az előtt mindig arról álmodoztam, hogy doktori munkám valami fényes 'leistung' lesz; most pedig azt látom, hogy alig fogja elkerülni testvéreinek rendes sorsát: a jelentéktelenséget. Ha azonban kegyelmet nyer a bíró színe előtt, akkor, kérem, fogadtassa el a Nyelvtud. Közl.-be és eszközölje ki, hogy a szedést mindjárt elrendeljék, mert szeretném, ha a jövő hó folyamán elkészülhetne a külön nyomat“ (u. o. 282). Zárójelben megjegyzem, hogy BUDENZ válaszolt az érdeklődésre: „Véleményemet kívánja az Ugor Módalakokról; ez az egészre, a munkálat érdemességére nézve határozottan elfogadó. Ezzel természetesen nem ellenkezik az, hogy egyik-másik részletre nézve a Kegyedétől eltérő nézetben vagyok (Nyr. 48, 167. l. Jegyz.). — Az is ismeretes, hogy SIMONYI 1876. őszén ugor nyelvészetből, mint főtárgyból, magyar nyelvészetből és görög filológiából, mint mellék-tárgyakból letette a doktori szigorlatot s értekezése is megjelent a NyK. XIII. kötetében.

A hazatérés után következő pár év kissé döcögösebb, mint a tanulmányok korszaka volt, de minden zökkenő a gyors emelkedés egy-egy lépcsőfokát jelenti: 1877-ben egyetemi magántanárrá habilitáltatja magát, az 1877/78. tanévre helyettes tanári állást vállal a zsidó szemináriumban, majd amikor TOLDY FERENC elhúnytával a magyar nyelv és irodalom tanszékét kettéválasztják, a magyar nyelvtudomány önállósult tanszéki teendőinek helyettesi ellátásával 1878-ban Simonyi Zsigmondot bízzák meg. — A következő esztendőök meghozzák aztán a végleges elhelyezkedést is: hosszabb huza-vona után 1885-ben kinevezik a magyar nyelvtudományi tanszék ny. rk., majd 89-ben ny. r. tanárává, viszont a Tudományos Akadémia 1879-ben — 25 éves korában — levelező, 93-ban pedig rendes tagjává választja meg.

Mindezeket a tisztségeket, megbízásokat, kitüntetésekkel SIMONYI nem egyéni életeélnak, jutalmi révnek, az édes semmittevés menedékházának tekintette, hanem a több munka, a nagyobb kötelesség, a fokozottabb felelősség adománylevelének érezte, értelmezte.

SIMONYI az első nyomtatásban megjelent cikkétől haláláig, tehát kis híján egy fél századig dolgozott megfeszített erővel a nyelvtudományok szinte minden területén, a magyar közművelődés emelésén, a szaktudományok fejlesztését szolgáló kisebb-nagyobb cikkek, értekezések százait, az alapvető monográfia-kötetek egész sorozatát hagyva ránk. Érdeklődése sokoldalúságáról, mondanivalóinak kiapadhatatlan bőségéről, de egyúttal egyénisége egyik fő vonásáról, szerénységéről tanúskodik az a szokása, hogy termelése jelentékeny részét különféle álneveken (Antibarbarus, Filológus, Germanista, Kovács Asztrik, Kovács Márton, Lakatos Jusztin, Mariánovics Milán, Öreg Tanító, Philofennus, Romanista, Szilágyi Ádám, Váró Gedeon) tette közzé.

Ünnepi megemlékezésünk keretei nem engedhetik meg, hogy SIMONYI sokágú és csodálatosan gazdag tartalmú munkásságát tételenként részletesen és érdem szerint méltassam; be kell tehát érnem azzal, hogy az egyes működési területek, témakörök és eredmények tömörített vázolására szorítkozom. Már most előre kell azonban bocsátanom, hogy ezek a parcellák nem egymástól független, véletlenül összekerült idegen elemek, hanem egyazon nagyszabású koncepció szervesen együvé tartozó részei, az elmélet és a gyakorlat kívánatos egységének találó megnyilatkozásai; egybefoglalja őket egy kivételesen nagyvonalú kutató egyéniség tisztult történetiszemlélete, a tudományos munka mikroskopiájának és makroskopiájának szerencsés összhangzata. Sőt azt sem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy SIMONYI két nagy előd: SZARVAS és BUDENZ tudományos törekvéseinek közös letéteményese, összekapcsolója, a változó viszonyok szerint módosult továbbfejlesztője.

Az ifjúkori egyetemi tanulmányok iránytűje határozottan a Budenziskola (a. m. fgr.) nyelvhasznítása felé mutatott. Ilyen orientálódást árulnak el a németországi, párizsi útról Budenzhez intézett levelek és doktori értekezésének tárgya is. Azonban hamarosan észre lehet venni, hogy SIMONYI

élenkülő ütemű munkájában — talán éppen Budenz tanácsára — a szorosabb értelemben vett magyar nyelvi témák kerekednek felül. Érthető, sőt öröndetes ez az elhajlás, mert nyilvánvaló, hogy elsősorban a magyar nyelv rendszerének leírása, az iskolák tankönyvi igényeinek minél gyorsabb kielégítése, a nyelv-járások tanulmányozása, a nyelvemlékek kiadása valamint feldolgozása és mindezek felhasználásával a nyelvnek, mint a fejlődés eszközének és fegyverének gondozása, a haladó élet szolgálatába állítása a mi elodázhatatlan és másokra háríthatatlan kötelességünk. Döntő lökést adott SIMONYI életprogramja, kutató-pályája ilyen értelmű kikerekedésének: csatlakozása a NySz. gyűjtőmunkájához. Igazán a munka közben szeme elé kerülő temérdek konkrét anyag és tanulság győzte meg a nyelv lényegéről, társadalmi funkciójáról, történeti fejlődése törvényszerűségéről eddig inkább csak elméleti alapon vallott meggyőződése helyes voltáról és az elvégzendő feladatok sokaságáról. Mohó — kissé gyermeteg — lelkesedésében azt írja Budenznek: „A szótári munkához szeptemberben vagy októberben hozzáfogok megint, de arra az ideára jutottam, hogy e g y m a g a m szeretném megcsinálni az egészet; ez nem csak hogy ambícióm jobban sarkallná, hanem — azt hiszem, a munka egyöntetűségének is nagy hasznára volna“ (NyK. 53, 287).

Ismeretes, hogy a NySz. gyűjtési munkálatai Budenz és Szarvas Gábor kezdeményezésére már 1873-ban megindultak. Az „Ügytársainkhoz“ megszólítású felhívás szerint: „A magyar nyelvtudomány halasztást nem szenvedő teendői közt egyike a legsürgetőbbeknek a *nyelvtörténeti szótár egybeállítás*; sürgetős főleg azért, mert nem csak a nyelvkorcsosulás ellen megindult küzdelemben, hanem a tudományos magyar nyelvten tételeinek megállapításában is lépten-nyomon szükségünk van támogató bizonyítékaira, felvilágosító adataira.“ (Nyr. 2, 335. l.). Eleinte csak a kódex-irodalom szókincsének egybegyűjtését tervezték, amikor azonban az Akadémia vette kézbe a vállalkozást, úgy módosult a terv, hogy a gyűjtés a nyomtatványokra is terjedjen ki, tehát a szótár a XVIII. sz. végéig, a nyelvújítás kezdetéig terjedő régi magyar irodalom teljes szóanyagának tárháza legyen. — A hullámzó létszámú munkatársak öt év alatt elvégezték a nyers anyaggyűjtést — kis híján 600 emléket dolgoztak föl —, azután következett az anyag rendezése, majd a szerkesztés. A kijelölt szerkesztők, SZARVAS GÁBOR és SIMONYI ZSIGMOND, évekig tartó szinte emberfeletti munkát végeztek, mert a kidolgozás közben észrevett gyűjtői felületesség miatt több fontos forrást ismét fel kellett dolgozniuk. Bevezetésükben rá is mutattak a bajokra: „A minden kezdettel járó fogatkozások számát e műben a szokottakon kívül még két tényező gyarapította. Az egyik az, hogy különösen a magán-élet viszonyaira vonatkozó adatoknak egy jó része még mindig kibányászatlanul a levéltárak sötétében hever; a másik az, hogy kevés a hozzáértő dolgos kéz, s a kik vannak is, a gyűjtésnek gépies, fárasztó s jutalmatlan munkájára nem szívesen vállalkoznak. Ehhez járul még, hogy mind a magyar nyelvtudomány, a mely leginkább érezte

hiányát a régi nyelv hiteles vallomásainak, s egy és más, rejtekben lappangó, de biztosan sejtett adat napfényre hozatalának, mind a M. T. Akadémia nem tartották tovább halaszthatónak a mű megjelenését, s elegendőnek vélték, ha az eddiglen összegyűjtött adatok dologoztatnak föl, hogy a várva várt Nyelvtörténeti Szótár a tudomány embereinek s a magyar nyelv bűvárainak minél előbb kezükbe juthasson. Egyenlőre, mondja egy helyütt az Utasítások is, *m e g k e l l e l é g e d n ü n k a z e l é r h e t ő v e l*. Az itt-ott mutatkozó hézagok kitöltését s a szükséges pótlásokat, ha hiányát érzi, majd elvégzi a ránk jövő nemzedék“ (NySz. I, V. 1.).

1890-től 93-ig megjelent a NySz. három vaskos kötete. A napi sajtó és a szakirodalom melegen ünnepelte a nagy eseményt, bár itt-ott hallatszottak bizonyos hozzá nem értésből fakadó kötekedő hangok is, nem is szólva arról a duhaj hadjáratról, amelyet a sarokbaszorított neológusok képviselőiben és a személyes bosszúvágy révületében BALLAGI ALADÁR indított „atyja minősített ellenfele“, a Széchenyi István emlékét meggyalázó „szakszerű hangművesek“ ellen. — A nyelvtudomány legkiválóbb munkásai nyilatkozatokban, cikkekben verték vissza a rosszindulatú támadást, az Akadémia pedig a „Nagy Jutalom“ odaítélésével tett méltó pontot a vita végére. Akik állandóan használjuk ezt a minden magyar nyelvtörténeti kutatásban nélkülözhetetlen forrásművet, nagyon jól ismerjük a részletekben jelentkező hibáit, fogyatékoságait is, de tudjuk azt is, hogy szótári munkától szinte lehetetlen hibátlanságot és teljességet várni, mert továbbá emlékezünk a Grimm-testvérek szótárának, a Littre-féle francia szótárnak, a svéd akadémia szótárának, az öt német akadémia egyesült erejével készült latin Thesaurus-nak botrányára. Használjuk, használhunk kell ezentúl is, dolgozva persze a jelzett hiányok pótlásán.

Azok a hosszú évek, amelyeket a NySz. gyűjtője és szerkesztőjeként SIMONYI a magyar emlékek kutatására fordított, nem csupán szókészlet-történeti érdeklődését elégítették ki, hanem a nyelv teljes anyagának, életének, fejlődésének közvetlen megismerésére is páratlanul kedvező lehetőségeket nyújtottak.

SIMONYI ifjúkora óta különös éberséggel figyelte a mondat szerkezeti elemeinek összműködését, s amint tehette, egy-egy alapos mondattani monográfiában számolt be a hatalmas anyagon végzett kutatási eredményeiről. A „Magyar kötőszók“ (I—III. kötet, 1881—83.) nyitja meg a sort, amely nemcsak itthon, hanem a külföldi szakirodalomban is feltűnést keltett. MISTELI, a jeles baseli nyelvtudós hosszabb ismertetésben méltatta a munka tudós erényeit és meglepő eredményeit: „Tárgyával a használatos nyelvtanok jobbadán néhány lapon végeznek. Sőt, néhány folyóiratbeli cikken kívül tudományos előmunkálatot sem találhatott a szerző, jóformán semmit. Rája várt az a feladat, hogy az anyagot összegyűjtse, megmagyarázza, elrendezze és stilisztikai szempontból is megítélje, egyszóval, hogy mindent maga végezzen el.

Elvitathatatlan érdeme a szerzőnek, hogy véges-végig újat adott; tette pedig ezt olyan téren, a hol valami különös eredményt még várni sem lehetett. Az a nyelvcsoport, a melyikhez a magyar tartozik, mindenről nevezetes, csak éppen kötőszóbeli gazdagságáról s művészi mondatszerkesztéseiről nem. S íme e mű szerzője 700 lapos munkát nyújt, olyat, a mely csupán csak anyanyelvének kötőszavaival foglalkozik. S ha ezt a nagy terjedelmet részben megmagyarázza is az a körülmény, hogy a szerző rendkívül gazdag, szinte teljes példagyűjteményeket ad, mégis a feldolgozott anyag terjedelme és sokoldalúsága valóban meglepő“ (Nyr. 33, 145). Ismertetését ezekkel a szavakkal fejezi be: „Mikor elolvastam a munkát, eleinte az volt a szándékom, hogy pontosabb ismertetésül az egésznek kivonatát adom, a magyar kötőszóknak rövid átnézetét, de erről lemondtam, s csak általános szempontokra szorítkozhattam. De céljának az ismertetés így is meg fog felelni, legalább az az egynéhány német tudós, a ki a magyar nyelvvel törődik s magyarul olvas, tudomást szerez e műről, mely el nem avulhat“ (u. o. 211. l.).

1887-ben egy kisebb terjedelmű tanulmány: „A magyar szótók“ következett, amely a rokonyelvek, a magyar nyelvemlékek, az idegen szók idevágó tanulságait számbavéve megvizsgálta a szótó régi véghangjait, foglalkozott az ú. n. segédhangzós elméletekkel, a tőváltozások okaival.

Már a rákövetkező évben ismét egy kétkötetes mondattani monográfiával: „A magyar határozók“-kal lepte meg a nyelvész köröket. A magyar mondattannak egyik legváltozatosabb és legtanulságosabb részét feldolgozó munka I. kötete (1888) csodálatosan gazdag példaanyagon a magyar névszóragok, a II. kötete pedig (1892) a névutók, a határozói igenevek és a határozószók történetét és használatát mutatja be. Végszavában mentegetőző szerénységgel megjegyzi a szerző: „Teljességről egy ember munkájában természetesen szó sem lehet, s az ilyen rengeteg anyagban bizonyosan nem csak hiányok, hanem hibák is akadnak jócskán . . . Következetlenségek s ellenmondások már csak azért is csúszhattak munkámba, mert oly huzamos ideig tartott az elkészülése.“

Szinte nevetséges túlzásnak érezzük ezt a mentegetőzést, jól tudva, hogy SIMONYI ezidőtájt milyen és hányféle fontos szervező, nevelő, szerkesztő, író, miegymás munkát végzett, nem is szólva a tudományos cikkek, tanulmányok, kötetszámba vehető alapvető monográfiákról, aminők: „Kombináló szóalkotás“ (1890 Ak. Ért. 15. k. 3. sz.), „A magyar szórend“ (1902. NyF. 1.), „Az elvonás“ (1904. NyF. 11.), „Az íkes igeragozás története“ (1906. NyF. 28.), „Igenévi szerkezetek“ (1907. NyF. 47.), „A tagadásról“ (1910. Alexander Emlékk.), „Jelentéstani szempontok“ (1916) stb. A testesebb mondattani monográfiái sorában 1913-ban „A jelzők mondattana“ következett, méltó folytatása az előbb említett hatalmas nyelvtörténeti tanulmányoknak, mely minősítő, kijelölő, értelmező, birtokos jelző fejezetekre tagolódva vizsgálja a jelző mondatbeli szerepét, eredetét, alakai sajátosságait, a főnévi jelző alkal-

mazását; a névmási, számnévi jelzők kérdését, a névelők eredetét és funkcióját, a többszörös jelző, a határozóval bővített jelző, az értelmező szerkezet, a birtokos szerkezet alakjait, a személyragok szerepét stb., stb., általában a jelzős szerkezetekkel kapcsolatos minden magyar nyelvi jelenséget. Mint SIMONYI minden munkájában általában, ebben is az anyag rendkívüli gazdagsága, az elrendezés könnyed természetessége, az értelmezés meggyőző ereje és az általános törvényszerűségek megállapításának módszeressége domborodik ki.

Azzal is tisztában volt SIMONYI, hogy a részlettanulmányok — még a többkötetes monográfiák is — észszerű előmunkálatok csupán, s igazi végső célunk csak a részletekre vonatkozó kutatások eredményeinek egységes képbe foglalása lehet. Kétségtelenül ilyen összefoglaló munka eszményképe lebegett SIMONYI szeme előtt is, hozzá is fogott a terv megvalósításához, de a korábban nagyon mostoha elbánásban részesült mondattan területén a részletkutatások egész tömegének előzetes elvégzésére kellett vállalkozni. „Tüzetes magyar nyelvtan“ címen indult meg a várva-várt összefoglalás, amelynek 1895-ben kiadott I. kötete a magyar hangtan és alaktan ismeretanyagát foglalja össze. A kötet hangtani részét és az összetételről szóló alaktani fejezetet BALASSA JÓZSEF dolgozta ki. — Megjelenésekor régóta érzett hiányt pótolta a mű, egyes részei ma is helytállnak, sőt nélkülözhetetlenek, más részei viszont időközben elavultak. Elavították éppen a hang- és alaktan területén az utóbbi évtizedek alatt lázas serénységgel folytatott kutatások.

SIMONYI eredeti tervei szerint a „Tüzetes magyar nyelvtan“ II. és III. kötetének szánt folytatása a magyar mondattani tudnivalókat adná elő. Sajnos, ez az életrevaló szép terv az események fájdalmasan szeszélyes alakulása következtében máig sem valósulhatott meg és aggodalommal eltelve gondolunk arra a kínos lehetőségre, hogy sohasem is fog megvalósulni. SIMONYI t. i. a Tud. Akadémia Lukács Krisztina pályázatára 1915-ben benyújtotta „Magyar mondattan történeti alapon“ c. pályamunkáját, s azt némi kiegészítések és módosítások után a bíráló bizottság, ill. az I. osztály javaslatára az Akadémia 1916. XII. 11-én tartott összes ülése jutalomra méltónak és kiadásra érdemesnek találta. A bizottsági jelentés megállapítja: „A mű befejezése után most már mint végleges eredményt jelenthetjük, hogy a mű valóban nyeresége nyelvtudományi irodalmunknak. Örvendetes, hogy az a szerző írhatta meg az egész összefoglaló magyar mondattant, aki a legtöbb részletmunkálatot szolgáltatva hozzá. A műnek kétségtelenül nagy hatása lesz nyelvtudományi irodalmunk fejlődésére“ (AkÉrt. 1917. 65. l.). Azt is tudjuk, hogy a kb. 25 nyomtatott ívnyi kézirati munka Simonyi korábbi mondattani monográfiái eredményeit foglalja össze — természetesen rövidítve és ahol szükséges volt: javítva. A mondattani változások természetéről, okairól tájékoztató bevezetés után két nagy szakaszra osztva adja elő mondanivalóit. Az első szakasz a mondatfajtákkal, mondattípusokkal foglalkozik, a második szakasz pedig a mondatrészeket tárgyalja. — A kézirat az Akadémia kéziratárában, majd

Szinnyei József hivatali íróasztala fiókjában várta a nyomdába adást. Ez azonban nem következett be. RUBINYI MÓZES „Simonyi Zsigmond helye a magyar nyelvtudomány történetében“ című magvas tanulmányának egy jegyzetében találok a szerencsétlen sorsú kézirat viszontagságainak utolsó állomásáról szóló hírt: „Dr. Berlász Jenő egyetemi tanár, akadémiai könyvtári beosztott tisztviselő szíves tájékoztatása szerint a kéziratot az ostrom alatt kiemelték helyéről, elcsomagolva, hogy biztonságba helyezték. Sajnos, az ostrom után még nem került elő. Vagy elpusztult, vagy még lappang valahol. Megható volna, ha a Révai—Simonyi analógia e tekintetben is beválna, s Simonyi kézírata is megkerülne egy kegyeletes kutató munkája által“ (AkÉrt. XXVI. k. 10. sz. 9. l. 2. sz. jegyz.).

Bár tudományos tevékenységében Simonyi a nyelv történeti fejlődésének felderítését tekintette központi feladatának s ezért mindenekelőtt a nyelvemlékek adatait és tanulságait vizsgálta, a nyelvörmozgalom lelkes híveként a nyelvjárási tények sokszor döntő értékű tanúvallomását is nagyrabecsülte. Hogy ne becsülte volna nagyra, amikor tapasztalta, hogy a területi nyelvjárások mennyi szókészleteti és szerkezeti értéket őriztek meg, egyikük—másikuk mennyire zavartalanul fejlődik, nem is szólva arról, hogy a nyelvhelyesség kérdésében többen döntőbírói szerepre is érdemesítik őket. Szarvas Gáborék hívták fel a figyelmet a népnyelv forrásértékére s méltán buzdítottak a tájszók, szólások, közmondások, térszíni elnevezések, szövegek gyűjtésére, értékesítésére. Simonyi egyike volt az elsőknek, akik tisztában voltak a kezdeményezés tudományos jelentőségével: egy darabig rendezgette a Nyelvörnek küldött kusza adatokat, azután az „Egyetemi Magyar Nyelvtani Társaság“-ban fejtett ki eredményes agitációt. (Jórészt ez a buzgólkodás tette lehetővé, hogy BALASSA JÓZSEF megírhatta és 1891-ben kiadhatta „A Magyar nyelvjárások osztályozása és jellemzése“ című úttörő kísérletét.) Kiadta SIMONYI a legérde-
mesebb ilyen dolgozatokat, majd a Nyr. gyűjtéséből „Tréfás népmesék és adomák“ címen (NyF. 4.) egy takaros nyelvjárási olvasókönyvet szerkesztett és bocsátott közkézre. Az efféle érdeklődést keltő kezdeményezés rövidesen komoly eredményekre is vezetett, mert nem csupán Simonyi nyelvtörténeti tanulmányai kezdik kellő méretekben és formában értékesíteni a nyelvjárási anyag tanulságait, hanem a hazai dialektológia előtt is megnyitják a zsilipeket.

Be kell látni — egyesek már régen belátták, — hogy a szaktudomány nem öncél, önző kiváltság, rejtegetni való szabadalom, hanem közkinccs, melynek aranyát aprópénzre váltva minden érdeklődőnek hozzáférhetővé kell tenni. Kettős haszna is van az ilyen igazán népszerűsítő, ismeretterjesztő mozgalomnak: „Egy az, hogy mindnyájan fogalmat alkothatunk magunknak a különböző ismeretágak céljairól és eredményeiről, az emberi szellemnek hatalmas alkotásairól, s így mindig méltóbb gyermekei lehetünk sokoldalú és fölvilágosodott korunknak, s más az, hogy a tudománynak népszerűsítője sokszor egy-egy hallgatója vagy olvasója lelkében termékeny talajra hullatja a tudo-

mány magvát s ez aztán terebélyes fává nőve, új, meg új gyümölcsöket terem“ (Simonyi: A magyar nyelv 5. l.). „A népszerűsítő működés — fízi gondolatait tovább SIMONYI — többnyire csak a természeti és műszaki tudományok mezején mozog. Hálátlanok vagyunk, különösen az emberi lélek és a nyelv iránt, pedig a nyelvben meg van örökítve a nép művelődésének története. S a nyelv nem csak külső eszköze a műveltségnek, hanem leghatalmasabb emeltyűje is“ (uo. VI. l.). — Aki ilyennek ítélte az ismeretterjesztés fontosságát, aki ilyennek látta a nyelv szerepét, azt jóformán semmi sem választotta el a népszerűsítés tettétől. SIMONYI különben is emelkedett szellemű modern nevelőtehetség volt, a tollal is kitűnően bánt, úgy hogy eleve nyert ügye volt BEÖTHY ZSOLTNAK, amikor a 80-as években felkérte SIMONYIT, írjon egy népszerű könyvet a magyar nyelv életéről és szerkezetéről. — SIMONYI műve 1889-ben, majd átdolgozott II. kiadásban 1905-ben meg is jelent. Örömmel és szeretettel olvasta mindenki a rendkívül tanulságos és élvezetes könyvet: örömmel olvasták, akik egyébként távoli munkaterületeken dolgoztak, vagy érdekelte őket a magyar nyelvtudomány ezernyi tudatosítatlan jellegzetessége és ismeretlen történeti viszontagsága, de mohón forgattuk mi, a pályára készülő ifjúság tagjai is, akik a nehezen érthető vizsgai anyag mellett sóvárogtunk ilyen színes, bölcs segítség után.

A hamar igen népszerűvé vált könyvet a magyarul olvasó külföldi szakemberek is felfedezték, megkedvelték, ki is aknázták, s így nem csoda, hogy a RÉVAI-féle „Elaboratio (Grammatica Hungarica“ (1806), a VERSEGHY-féle „Ungarische Sprachlehre“ (1805), a RIEDL SZENDE-féle „Magyarische Grammatik (1858) óta nyelvi nehézségek miatt a magyar nyelvtudomány nagy vívmányairól csak hézagosan tájékozódott külföldi tudóskörök arra unszolták SIMONYIT, hogy könyvét tegye az ő számukra is hozzáférhetővé. — „Die Ungarische Sprache“ címen 1907-ben meg is jelent a munka német fordítása, ill. a külföldi igényeket figyelembevevő átdolgozása, hogy rövid idő alatt nemzetközi becsületet szerezzen a magyar nyelvnek és a magyar tudománynak.

Már kora ifjúságától fogva sok fejtörést okozott SIMONYINAK, mi az oka a hazai iskolai nyelvtanítás számos oldalról elpanaszolt eredménytelenségének, s hogyan lehetne a visszásságokon segíteni. „Jól tudom — írja a Magyar Tanügynek nyugati tanulmányútjáról 1877-ben küldött cikkében —, hogy az iskolai nyelvoktatás sohasem járhat egészen egy nyomon a nyelvtudománnyal, amennyiben csakis biztos eredményeket szabad felvennie, egyébiránt pedig konzervatív, bevaró, vagy legfeljebb előkészítő szerepre van utalva“ (id. BALASSA: NYF. 48, 164). Egyik cikke a kö t ő h a n g z ó s elmélettel szemben az összehasonlító nyelvészet, valamint a hangtörténeti kutatás eredményei alapjára helyezkedve a teljes és rövidült t ö v e k rendszerét állítja föl, a másikban azt tanítja, hogy az anyanyelvi oktatásnak a mondatból kell kiindulnia. Több hasonló gondolatot is felvet,

mert úgy látja, hogy a helyzet tarthatatlanná kezd romlani, s a kivezető út megkeresése elodázhatatlan szükség. A következő évben meg is jelenteti a maga „Magyar nyelvtan“-át, amely azonban minden érdeme ellenére sem hozta meg a kívánatos sikert. Egyik levelében panaszkodik is Budenznek a „részint aljas, részint bornírt támadások“ miatt, amelyek eredményeképpen a tankönyvekre „fordított odaadó és fárasztó munka mind szellemi, mind anyagi tekintetben kárbaveszett“ (NyK. 53, 289. l.). — Rövidesen teljesen búcsútvett ettől a munkatértől és be kellett érnie azzal a vigasszal, hogy egyes ötleteit mások majd gyümölcsözőbben kamatoztatják. — Manapság ugyancsak válságban van iskolai nyelvtanításunk ügye: bizony feltétlenül hasznos lenne SIMONYI régi érveinek és kezdeményező gyakorlatának lelkiismeretes fölülvizsgálata, megszívlelése.

Amit megtagadott tőle a középiskola, búsán pótolta az egyetemi munka: katedrája köré a ragaszkodó, hálás tanítványok sereglettek s élvezték atyai jósága és nevelő erényei derűjét. A Nyelvőr szerkesztőségi asztala és a Nyelvészeti Füzetek címen megindított kiadványsorozat lehetővé tette, hogy tehetséges tanítványai legértékesebb zsengeit, nyelvtani, nyelvjárási, nyelvtörténeti, nyelvművelési szárnypróbálgatásait megjelentesse, s nevelő kötelességeinek teljesítésén felül az elmaradt nyelvi kultúra ügyét ezen a vonalon is szolgálja. Tanítványai (BEKE ÖDÖN, ERDÉLYI LAJOS, FEHÉR GÉZA, FOKOS-FUCHS DÁVID, KARA FERENC, KERTÉSZ MANÓ, KLEMM ANTAL, PÓLAY VILMOS, SARKADI NAGY JÁNOS, STEUER JÁNOS stb., stb.) így szoktak hozzá a szabad repülés felemelő öröméhez és az ő irányításával fejlődött egyikük-másikuk utóbb tudományos életünk büszkeségévé.

SIMONYI SZARVAS GÁBOR tanítványa, munkatársaként tántorítatlanul kitarzott a Nyelvőr eszméi mellett. A Nyelvőr adta ki első dolgozatát, ide írta terjedelmesebb tanulmányai javát, megszámlálhatatlan nyelvművelő, ismeretterjesztő, tudományfejlesztő cikkei zömét, s mint egyetlen méltó utód, ő vette kézbe a szerkesztés kormányrúdját, amikor hosszas szenvedés után 1895-ben Szarvas Gábor meghalt. Szarvast és Simonyit összekapcsolta az anyanyelv szeretete, mély ismerete, a közös harcok emléke, a közös sikerek dicsósége. — Lehetetlen azonban meg nem állapítanunk, hogy voltak közöttük különbségek is, amelyek részint a vérmérséklettel, a viszonyok változásával és a tudományos szemléletbeli eltérésekkel magyarázandók. SZARVAS GÁBOR keményebb harcra egyéniségnek született, formálódott, aki végig fanatikus hittel küzdött meggyőződéséért; a Nyelvőr-mozgalom kezdeti korszakában csak az ő szenvedélyes megingathatatlansága és dacos helytállása biztosíthatta a mozgalom sikerét. — SIMONYI gyengédebb, megértőbb, békülékenyebb ember volt; a Nyelvőr-harcok elsimítására és a kivívt győzelem teljes kiaknázására viszont ő volt a legmegfelelőbb típus. Már 1895, elején, a Nyelvőr szerkesztőségének átvételekor írt beköszöntőjében érezhető az irányváltás: „A harcok után immár rég elkövetkezett a békés, gyümölcsöző munka kora“ (Nyr. 25, 1);

ezért a Nyelvőr rajta lesz, „hogy kisebb-nagyobb értekezésekkel lehetőleg minden irányban tovább fejlessze nyelvünk szerkezetének és történetének, szókincsének és nyelvtanának ismeretét, hogy napfényre hozza s megmagyarázza a kevésbé ismert nyelvkincseket, mind a régi irodalomból, mind a nyelvújítás irodalmából, mind pedig a nép nyelvéből“ (u. o. 3. l.). „Nézetünk szerint különben sem egészen helyes az a módszer, amely a gáncsoskodásban jóformán kimerítettnek látja a kritika teendőjét. A tudományos pedagógia legalább azt tartja, hogy nem szabad folyvást a hibákkal foglalkozni, hanem inkább a jóval, a helyessel, a követendő példával kell tanítani“ (u. o. 136. l.). — Ez a hang már a tervszerű építkezés ígérete. — A világerő sem szabad persze arra gondolni, hogy SIMONYI elárulta volna SZARVAS GÁBOR ügyét; meg kell mondanunk, hogy mindvégig hű maradt hozzá, de időszerűbb eszközökkel szolgálta a közös ügyet. Az 1879-ben írt Antibarbarus is, ez az idegenszerű és hibás szavak, szerkezetek betűrendes jegyzékét tartalmazó kézikönyv is, a több kiadásban közkezen forgó „Helyes magyarság“ is változatlanul pellengérré állította a nyelvi hibákat, de jó magyar egyértékest is ajánlott helyettük. Amíg a Nyelvőrt szerkesztette, főgondjának tekintette a nyelv tisztasága felett őrködni, annak ellenére, hogy a folyóirat egyre növekvő terjedelemben a tudományos munkából is kivette a részét.

A nyelvművelés modern formáiról szólva hadd említsem meg SIMONYI két, szinte sajnálatosan feledésbe ment könyvét: az egyik az 1896-ban kiadott „Német és magyar szólások“ című segédkönyve, amely igen hasznosan egészíti ki német—magyar szótárainkat; a másik az 1906-ban megjelent „Középiskolai műszótár“, amely a középiskolában előforduló műszavakat és idegen kifejezéseket rostálja meg.

SIMONYI világlátésében a haladás ügyét szolgálta, a művelődés terjedésének útjába gördített mesterséges akadályok eltávolításán fáradozott s íme, 1903-ban egy jelentéktelennek látszó szerepe olyan vihart támasztott, amellyel sohasem tudott győzelmesen szembeszállni. Jogos az a gyanú, hogy itt gyökerzik az a sok testi-lelki szenvedés is, amely idő előtt sírba vitte.

A helyesírási reformtörekvések egy mozzanatáról van szó. Elveihez és korábbi törekvéseihez híven 1891-ben egy 4 pontból álló helyesírási javaslatot terjesztett az Akadémia elé: 1. írjunk a *cz* helyett ezentúl egyszerű *c*-t; 2. egyszerűsítsük a kétjegyű hosszú mássalhangzók írását; 3. írjuk a meghonosodott idegen szavakat a magyar kiejtés szerint; 4. írjuk egybe a határozott névelőt a névmással (*aki, ami*)! — Ekkor még senki sem sejtette, hogy az ilyen jelentéktelen formai apróság, egy egyszerű helyesírási javaslat olyan földesuszamlást indít el, amely kőgörgetegével végül is maga alá temet embert, kultúrát. Annál kevésbé sejtette, hiszen az 1832-ben megalkotott „Helyesírási Szabályzat“ is hangsúlyozta, hogy az egyes pontok, ha a tapasztalatok és az élet követelményei javallják, bármikor módosíthatók lesznek; módosították is őket több ízben. — SIMONYI négyponos reformjavaslata megoszlatta a véle-

ményeket: politikai, világnézeti kérdéssé fűjták fel az ügyet, s bár az Akadémia szótöbbséggel elutasította Simonyi javaslatait, egyes kívülálló írók hangulatuk, szeszélyük szerint váltakozóan kezdtek írni, az egyes lapok, kiadványok pártállásuk szerint, érdekükhöz igazodó tarka helyesírási rendszert követtek, egyszóval fölborult a föltétlenül kívánatos egység. Mivel pedig a zavarok főleg az iskolában váltak egyre tűrhetetlenebbekké, a Budapesti Népmvelők Egyesülete az akkori vallás- és közoktatási miniszterhez, Wlassics Gyulához fordult jogorvoslatért. A miniszter elfogadta Simonyi szabályzattervezetét és 1903-ban életbeléptette az ú. n. i s k o l a i h e l y e s í r á s t. A konoksága miatt így megesúfolt Akadémiában nagy lett a felzúdulás, szenvedélyes kifakadások hangzottak el, s ennek a megbolygatottságnak az lett az első súlyos és még többet sejtető következménye, hogy az 1905. évi költségvetés tárgyalásakor az Akadémia törölte azt az évi 2.000 forintos segélyt, amellyel eddig a Nyelvört támogatta.

A Simonyi elleni támadások ezzel korántsem szűntek meg, sőt a Magyar Tanácsköztársaság bukása után következő fehér terror idején vad zaklatássá fajultak, amelyek rövidesen teljesen fölemésztették Simonyi amúgy is gyenge erőtartalékait. Hiába igazolta — majdnem egyhangú szavazatával — fegyelmi hatósága, az egyetem bölcsészeti kara, különféle vádak alapján az Akadémia I. osztályának igazoló bizottsága kizárási javaslatot tett ellene. A vádakra az Akadémia elnökéhez intézett előterjesztésében válaszolt Simonyi, pontról pontra visszautasítva, megcáfolva őket. Hivatkozott a régi társadalom hibáira, a kapitalista rend kíméletlen hatalmi visszaéléseire, de önérzetesen felsorolta a saját érdemeit, szolgálatait is: „Én 1872 óta jobbkeze voltam Szarvas Gábornak, 42 év óta tanítom a magyar nyelvet az egyetemen, 40 év óta vagyok tagja az Akadémiának, 27 évig voltam előadója a Nyelvtudományi Bizottságnak, 24 év óta szerkesztem a Magyar Nyelvört, a magyar nyelvtudománnyal foglalkozó számos munkám közül 8-at koszorújával tüntetett ki az Akadémia: mondhatom tehát, a magyar nyelv művelésének, e leghazafiasabb tudományágnak hosszú idő óta egyik leglelkesebb s legismertebb munkása és intézője vagyok. Mindemellett s talán éppen ezért, évtizedek óta újra, meg újra személyes hajszát indítottak ellenem“ (Nyr. 48, 201). A méltatlan viselkedés kín-szenvedéseitől elgyötört SIMONYI nem bírta tovább s 1919. november 22-én jobblétre szenderült. — A kizárások ügyében nov. 24-ére összehívott akadémiai összes ülés jegyzőkönyvében olvashatjuk: „Az Elnök kegyeletesen emlékeztén meg Simonyi fáradhatatlan tudományos munkásságáról, az ellene emelt vádakot a halál engesztelő hatalma által eltörölteknek tekintti, amihez az összes ülés hozzájárulván, a javaslat tárgyalanná válik“ (Ak. Ért. 1919:287).

*

Íme, ilyennek látom SIMONYI pályáját. Szelíd szemének meleg mosolyát, halkán izzó lelkesedésének varázsát, fáradhatatlanul munkás életének telje-

sítményeit magam elé idézve azok a kalevalai sorok jutnak eszembe, amelyeket ő is annyira szeretett:

*„Csapát törtem, gallyat szeltem,
Ágat nyestem, utat leltem;
Innen megy az út ezentúl,
Az új ösvény innen indul
Dicsőbb dalok szerzőinek,
Különb ének költőinek
A törekvő zsenge népben,
A növekvő nemzedékben.“*

